

A kötelező határozók aspektuális szerepe*

5. A kötelező határozók típusai. – Az alábbiakban a kötelező határozóként megjelenő határozók típusait fogom vizsgálni. Végül átfogó következtetéseket vonok majd le a jelenség mibenlétét illetően. Az előző fejezetben tisztáztuk, hogy miért nem szerencsések a határozót nélkülöző mondatok. Ebben a fejezetben azt fogom bemutatni, hogyan alakítják át a kötelező határozók az eredeti mondat szerkezetét.

A) Rezultatív és terminatív elemek. – Az egyszerű eseményt a végpontra utaló úgynevezett terminatív, illetve a végállapotra utaló úgynevezett rezultatív elemek összetetté és telikussá teszik. Ha ezek az elemek az ige előtt ige-

* L. MNy. 2008: 39–50.

módosítói helyzetbe kerülnek másodlagos predikátumként befejezett aspektust kölcsönöznek a mondatnak (É. KISS 2004b):

- (33) a) *A szomszéd elhegedülte a szonátát.*
 b) *A gyerekek kicsónakázták magukat.*
 c) *A kutyát megsétáltattam.*

A (34) alatti példák mutatják, hogy ez létesítőigék esetén is ugyanígy történik. A (34a–c) mondatokat érdemes egybevetni a (16a–c) alatti mondatokkal, melyekben kötelező határozó híján a befejezett olvasat elérhetetlen volt. A (16d–e)-beli egyszerű telikus igék – melyek ott a folyamatjelentés hiányában rosszul formáltak voltak – a (34d–e) alatti példákban szintén telikus összetett eseményekként jelennek meg.

- (34) a) *A ház 'három emeletesre/megépült.*
 b) *A ruha 'esküvőre/elkészült.*
 c) *A tyúk 'puhára/megfőtt.*
 d) *A pápa 'Budapestre/megérkezett.*
 e) *A gyerek 'nehéz körülmények közé/megszületett.*

B) Csupas z névszói csoportok. – A névelőtlen névszói csoportok mint predikatív elemek szintén az igemódosítói pozícióba törekszenek. A 3. fejezet B) alfejezetében megállapítottuk, hogy ha az igemódosítói pozícióban az összetett telikus esemény végpontjára utaló elem áll, akkor a mondat befejezett aspektusú; ha viszont az ige előtti pozíció nincs betöltve, vagy nem telikus elem tölti be, akkor a folyamatos és a befejezett aspektus egyaránt lehetséges. Az alábbi példában a *pizsamában* nem teszi telikussá az eseményt:

- (35) a) *Fülöp táncolt.* (folyamatos / befejezett)
 b) *Fülöp 'pizsamában táncolt.* (folyamatos / befejezett)

A határozott témával álló, eredménytípusú létesítőigéknek (pl. *érkezik*), mivel nem duratívak, atelikus létesítőfolyamat jelentésük nincsen, viszont összetett, telikus eseményekben szerepelhetnek (l. pl. 34d–e). Ezt figyelembe véve a (36a) alatti mondat azt mutatja, hogy az *érkezik* létesítőige még a *pizsamában*-nal is képes összetett, telikus predikátumot létrehozni.

- (36) a) *Fülöp 'pizsamában érkezett.* (befejezett)
 b) *Fülöp 'vonattal / idejében / más kultúrából érkezett.*
 c) *A gyerek 'császármetszéssel / negrid apától / gazdag családba született.*

A nem-duratív létesítőigékhez hasonlóan a duratívakra is áll, hogy az igemódosítói pozíció betöltése lehetővé teszi a befejezett olvasatot:

- (37) a) *A ház 'kőből / nagy családnak / hitelből / szakember segítsége nélkül épült.*
 b) *A ruha 'selyemből / karcsú termetre készült.*

Arról, hogy az események valóban befejezettek-e, a következő teszttel is meggyőződhetünk (vö. SMITH 1991.). Ha a mondat kizárja az esemény végpontjának elérését tagadó állítást, akkor befejezett:

- (38) a) **Fülöp ’vonattal érkezett, de nem érkezett meg.*
 b) **A ruha ’selyemből készült, de nem készült el.*

C) Nemcsak igemódosítók. – A kötelező határozóként felbukkanó elemek közül a legmeglepőbbeket alább láthatjuk. Eddig az A) alpont azt a jól ismert esetet mutatta, hogy a rezultatív és terminatív elemek igemódosítói helyzetben telikussá és befejezett olvasatúvá teszik az eseményeket. A B) alpont szerint nemcsak a telikus időhatározó képes erre, hanem a szintén igemódosítói helyzetbe igyekvő predikatív névelőtlen főnévi csoportok is, melyek egyébként inherens telikus jegyet (vagyis végállapotra vagy végpontra való utalást) nem tartalmaznak. Az alábbi példák mutatják, hogy igevivői helyzetbe (fókuszpozícióba) kerülve névelős főnévi csoportok és tulajdonnevek is lehetővé teszik a határozott témát és létesítőigét tartalmazó mondatok befejezett olvasatát:

- (39) a) *A ház ’a szomszéd városban / Zsigmondéknak épült.*
 b) *A levest ’a holnapi ebédre / a maradék zöldségből főztem.*
 c) *A pápa ’az esti vonattal / Péterrel / Rómából érkezett.*
 d) *A baleset ’a házunk előtt / Zoé hibájából történt.*

A duratív esetekben a folyamatos értelmezés a fókuszos mondatokban sincs kizárva, ám nehezen alakítható ki olyan kontextus, melyben természetesen hat:

(40) *A ház ’Zsigmondéknak épült, amikor ott jártunk, de azóta úgy döntöttek, hogy Elekéké lesz.*

A (41a–b)-beli befejezettségi teszt azt mutatja, hogy a folyamatosságra utaló explicit időhatározó (pl. *amikor ott jártunk*) híján a befejezett olvasat hívódik elő, mely a természetes végpont (*a ház felépült*) elérését is implikálja. (41c) példa szerint a nem létesítőfolyamatot kifejező folyamatok esetén kézenfekvő a folyamatos értelmezés.

- (41) a) #*A ház ’a szomszéd városban épült, és még mindig ott épül.*
 b) #*A ház ’a szomszéd városban épült, de nem épült fel.*
 c) *A gyerek ’az utcán sétált, és még mindig ott sétál.*

D) Telikus időhatározók. – A telikus (más néven határponos) időhatározók (például az *x idő alatt*) csak telikus eseményeket módosíthatnak, és csak befejezett aspektusú mondatban állhatnak:

- (42) a) **A szomszéd fél óra alatt ’hegedült.*
 b) *A szomszéd öt perc alatt ’elhúzta a nótámat.*
 c) **A szomszéd öt perc alatt ’húzta el a nótámat.*

A (42a) alatti mondat atelikus eseményt ír le, ezért rosszul formált, míg a (42b) alatti mondatban a teljesítmény összefér a telikus határozóval. A (42c)-beli mondatban ugyanaz az esemény áll, mint a (42b) alattiban, a mondat mégis rosszul formált, mert a (42c) folyamatos¹ aspektusú, míg a (42b) befejezett.

A (42c)-beli mondat befejezett aspektusú (és így elfogadható) lenne akkor, ha a határozót fókuszként értelmeznénk, mint (43a) alatt – vö. (15) –, míg a (42a)-beli mondat ilyen módon sem javítható meg (43b).

- (43) a) *A szomszéd 'öt perc alatt húzta el a nótámat.*
 b) **A szomszéd 'fél óra alatt hegedült.*

Azt várnánk, hogy a (42a)-beli folyamathoz hasonlóan a létesítőfolyamatok mellett sem állhatnak telikus határozók. Az alábbi példák azonban azt mutatják, hogy igevivői pozícióban megjelenhetnek:

- (44) a) **A ház két év alatt 'épült. – A ház 'két év alatt épült.*
 b) **A ruha két hét alatt 'készült. – A ruha 'két hét alatt készült.*
 c) **Az énekkar két hét alatt 'alakult. – Az énekkar 'két hét alatt alakult.*

Arról, hogy az események valóban befejezettek-e – amit a telikus időhatározó roppant valószínűvé tesz –, a következő teszttel is meggyőződhetünk:

- (45) a) *A ház épült, de nem épült meg. (folyamatos)*
 b) **A ház 'két év alatt épült, de nem épült meg. (befejezett)*

Anélkül, hogy kifejténém a kérdést, felhívom a figyelmet arra, hogy ez a jelenség erejét meghaladó feladat elé állítja a hagyományos érvelést. Az általánosan elfogadott teszt szerint ugyanis a telikus időhatározóval való összeegyeztethetőség az eseményszerkezetet nem befolyásolja, csupán a telikusság indikátora. A (44)-beli példákban viszont azt látjuk, hogy az összeegyeztethetőség függ az időhatározó információszerkezeti helyétől: az esemény azáltal válik telikussá, hogy a telikus határozó fókuszpozícióba kerül. Az alábbiakban részletesen lesz szó arról, hogy az igevivőbe (igemódosító vagy fókusz) kerülő elemek teszik lehetővé az esemény befejezett nézőpontú szemléletét, ez az eset azonban a szituációs aspektus megváltozását is jelzi.²

E) *V o n z a t o k*. – Már a bevezetőben is említettük, de nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy azt a szerepet, melyet a kötelező határozók játszanak a létesítőigés mondatokban, nem-határozói összetevő is betöltheti. Az előző A– D) pon-

¹ Pontosabban progresszív aspektusú. Jelen dolgozat nem foglalkozik a progresszív aspektus természetével, hanem mint a befejezettel szemben állót, a terminológia egyszerűsítése céljából a folyamatos aspektushoz sorolja.

² Érdekes további kutatási irányt jelent, hogy a jelenség mennyiben kérdőjelezi meg az általam jelen dolgozatban alapul vett aspektuselméletet, SMITH (1991) kétszintű elméletét, melyet CSIRMAZ ANIKÓ (2006) alkalmazott a magyarrá.

tokban már láthatjuk, hogy a kötelező határozók szerepe a befejezett olvasat lehetővé tétele. Erre azonban a nem téma-szerepű vonzatok is képesek.

- (46) a) *A házat 'a bátyám építette.*
 b) *A gyűrűt 'az Emmának adtam.*

F) *Összefoglalva.* – A kötelezőhatározó-jelenség hatókörébe sorolt – azaz létesítőigét és határozott témát tartalmazó – mondatokban megjelenő szabad határozók szerepe az, hogy lehetővé tegyék az amúgy el nem érhető befejezett értelmezést. A rezultatív és terminatív másodlagos predikátumokkal minden esemény telikussá válik, így a befejezett értelmezés természetes módon adódik, míg az igevivői pozícióba kerülő határozók szélesebb köre csak a befejezettséget biztosítja, ám ezzel implikálja a természetes végpont/végállapot elérését is. Helyhatározók, időhatározók, eredethatározók, eszközhatóározók. Sőt az ige témától különböző vonzainak is azonos hatása van.

A következő fejezetben a kötelező határozók mondatszerkezeti helyét és „hatásmechanizmusát” vizsgálom.

6. A kötelező határozók mibenléte. – A) *A kötelező határozók szerkezeti helye.* – Mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg – mint azt már 4. B) pontban is bemutattam –, hogy a kötelező határozók jellegzetes tulajdonságait csak a kommenten belüli ige előtti helyzetben öltik magukra. Erre a szerkezeti helyre sok esetben csak a lehető legáltalánosabb elnevezést használva, *igevivői pozícióként* utaltam, nem emelve ki azt, hogy igemódosítóról vagy fókuszról van-e szó. A dolgozatban vizsgált jelenség e két fogalom viszonyának vizsgálata szempontjából is roppant érdekes, ám ennek a kérdésnek a vizsgálata egy külön értekezés témája kell, hogy legyen. Ezért a jelenség kapcsán az igevivői pozícióban álló elemek közös vonását, a predikatív jelleget igyekszem csupán hangsúlyozni. Az nyilvánvaló, hogy a jelenségben igemódosítók és fókuszpozícióban álló elemek egyaránt érintettek. Jelen dolgozatban É. KISS KATALIN 2004b-re hagyatkozva azt feltételezem, hogy a rezultatív és terminatív elemek igemódosítók, akár igeekötő, akár csupasz névszói csoport, akár névelős névszói csoport testesíti meg őket. Kötelező határozóként azonban sok olyan elem is megjelenik, melyek a hagyományos fókusztesztek alapján – (47)-ben tagadási teszt, (48)-ban a többszörös fókusz tesztje – fókuszban vannak.

- (47) a) *Ez a ház nem Mariéknak épült.* – **Ez a ház nem épült Mariéknak.* (fókusz)
 b) **Ez a ház nem megépült.* – *Ez a ház nem épült meg.* (igemódosító)
 (48) a) *Irodánk házai 'Finnországban épülnek csak fából.* (fókusz)
 b) **Irodánk házai 'megépülnek csak fából.* (igemódosító)

Ezek az esetek képezik a kötelezőhatározó-jelenségnek az elmélet szempontjából legérdekesebb eseteit: a fókusz befolyásolni látszik az esemény aspektuális tulajdonságait.

B) A nem-specifikussági követelmény neutralizációja fókusz jelenlétében. – A nem-specifikussági követelmény (SZABOLCSI 1992.) azt mondja ki, hogy semleges mondatokban, befejezett aspektusban a létesítőigék csak nem-specifikus témaargumentummal állhatnak. A határozott témájú létesítőigét tartalmazó fókuszos mondatok kapcsán azzal a közismert jelenséggel találjuk szemben magunkat, melyet úgy szokás megfogalmazni, hogy a létesítőigék nem-specifikus témára vonatkozó kívánalma a fókuszos mondatokban megszűnik.

SZABOLCSI ANNA például úgy érvel az *A tojást TEGNAP főztem* mondat kapcsán, hogy a fókuszos mondatokban a létesítőesemény-jelentés (előállítottam a tojásételt) és a folyamat-jelentés (a tojást folyadékban hevítettem) együttesen jelenik meg, és a folyamatolvasat engedélyezi a határozott témát. Vegyük észre, hogy a jelen dolgozat gondolatmenetének kiindulópontja alapvetően különbözik SZABOLCSITÓL. SZABOLCSI a létesítőeseményeket (melyek befejezett események) vizsgálva érkezik el a fókuszos mondatok problémájához, míg mi az általunk vizsgált mondatokban sosem létesítőeseményt, hanem mindig a létesítőfolyamat-jelentést feltételeztük.

SZABOLCSI fejtegetését a következők miatt sem fogadhatom el. Ő a két igéből képzett elegyet a *l i g é* nek nevezi, mivel ez a jelentés nem képez önálló szótári egységet, és az álige létrejöttét azzal indokolja, hogy a fókuszos mondatokban az aspektus neutralizálódik. Én azonban CSIRMAZ ANIKÓT követve nem feltételezek neutrális aspektust a magyarban, sőt amellet érvelek, hogy a kötelező határozók releváns eseteiben pontosan a fókuszálás az, mely a befejezett olvasatot megteremti.

C) A kötelező határozók jelentéstani szerepe. – Mindaddig azt állítottam, hogy a kötelező határozók teszik lehetővé a kérdéses mondatok befejezett aspektusú értelmezését. Koncentráljunk azokra az esetekre, melyekben nem a várt rezultatív vagy terminatív elem, hanem valamilyen más összetevő fókuszálása adja a kötelező határozót. Az 5. fejezetben a befejezett aspektust a végállapot elérését tagadó állítás kizárásával ellenőriztük, ami azt mutatja, hogy a befejezettség a természetes végállapot elérését is implikálja: *A ház 'Budán épült* → *A ház kész*. A telikus időhatározók kapcsán is arra következtettünk (l. 5. D) alatt), hogy a kötelezőhatározós mondatok telikus eseményeket írnak le. Ennek ellenére, míg a kötelező határozóként telikus igekötőt tartalmazó mondat jól összefér a telikus időhatározóval (49a), a fókuszált helyhatározót tartalmazó nem (49b). A (49c) azt mutatja, hogy az igekötős ige mellett lehet fókuszálva a helyhatározó.

- (49) a) *A ház 2 év alatt 'felépült.*
 b) **A ház 2 év alatt 'BUDÁN épült.*
 c) *A ház 2 év alatt 'BUDÁN épült fel.*

Miféle eseményekről van tehát szó a fókuszált kötelező határozót tartalmazó mondatokban? Remekül rávezet a válaszra a *születik* igét tartalmazó alábbi példa:

- (50) *Dani 2001-ben / Budapesten / nemesi családba / szőke hajjal született.*

Láthatjuk, hogy az (50)-es példában szereplő határozók tulajdonképpen *Dani* tágabb értelemben vett személyi adataiként szolgálnak, vagyis *Dani*-t, azaz a létrejött objektumot, egész életében jellemző paraméterek. A fókuszált kötelezőhatározós konstrukciók tehát az esemény utóállapotára koncentrálnak. Kísérjük végig a következő példasort:

- (51) a) *Zoé háza 'épült Budán, mikor megismerkedtünk.*
 b) *Zoé háza 'megépült Budán.*
 c) *Zoé háza BUDÁN épült.*

Ezekben és az eddig vizsgált mondatokban is topikban áll a téma, tehát róla állít valamit a predikátum. A folyamatos aspektusú (51a) esetben azt, hogy a még csak csupán terveinkben létező ház létrehozása folyamatban van. Az (51b) példa ennek a folyamatnak a lezárulásáról számol be, a ház immár létrejött. Az (51c) példában viszont már nem a folyamat lezárulására, hanem az utóállapotra (ti. hogy a ház Budán van) esik a hangsúly. Mivel a telikus időhatározók a végponthoz vezető folyamat hosszát mérik, nem egyeztethetők össze az olyan mondatokkal, ahol a fő állítás az utóállapot. Az (52) egy a kötelezőhatározó-jelenségtől független példát mutat erre:

- (52) a) *A katonák 2 nap alatt 'elfoglalták a várat.*
 b) **A katonák 2 nap alatt '3 évre foglalták el a várat.*

Felmerül a kérdés, hogy miért áll elő a létesítőigés mondatokban a fókuszált elemnek ez az utóállapot jelentése, és hogy a *Dani BUDÁN futott.* mondatban miért nem áll elő. Arról van szó, hogy egy objektum létrejöttének körülményei, az objektum inherens tulajdonságaivá válnak; az (50) alatti példa ezt illusztrálta. Ha a *Dani* egyszer Budán futott, abból nem következik szoros összefüggés a *Dani* és Buda között, ha viszont a ház Budán épült, akkor az a ház mindig is Budán lesz, ami nevezhető szoros összefüggésnek.

D) Fókuszban az ige. – Az a kérdés, hogy miért elfogadhatók az ige-fókuszos mondatok (53a–c), ha a fókusz nélküliek nem azok. Az eddigi tárgyalás eredménye szerint a létesítőigét tartalmazó efféle mondatokban az ige mellett meg kell jelennie egy igevivői pozícióban álló további predikátumnak (ezek a kötelező határozók) ahhoz, hogy a mondat befejezett olvasatot nyerve elfogadhatóvá váljon.

- (53) a) *A gyűrűt KAPTAM.*³
 b) *A leves FŐTT.*
 c) *A tájképet RAJZOLTAM.*

³ Az ige-fókuszos mondatokkal párhuzamos tartalmú szerkezetre hívja fel írásom egyik lektora a figyelmet. Ezekben a mondatokban a hangsúlyos ige előtt megjelenik az *úgy* névmási határozószó: *A gyűrűt úgy KAPTAM.*

Talán meglepő, de a fókuszált igés mondatok ugyanúgy működnek, mint a kötelező határozós mondatok. Az előző pontban azt állítottam a kötelező határozókról, hogy az esemény utóállapotára utaló predikátumok; az (53)-as példákra is ez igaz. A létesítőigék jelentésének összetettségében rejlik a magyarázat. Az egyik jelentéskomponens a létesítés, a másik a létesítés módja: 'egy papíroson valamilyen írszerszámmal vonalakat húzni, satírozni'. Az utóbbi jelentéskomponens tulajdonképpen a létesítés „módhatározója”. Az ige-fókuszos mondatok, a valódi fókuszos mondatokhoz hasonlóan, szintén egy előfeltételezett alapállításra és az új információt hordozó, fókusz általi azonosításra bonthatók. Az alapállítást a fenti mondatokban az ige létesítő-jentéskomponense képviseli (pl. 'történt egy esemény, melynek során a gyűrű valamilyen módon hozzám került' vagy 'a tájképre irányuló létesítőfolyamat zajlott'), míg a fókuszálás az ige „módhatározó”-jelentéskomponensét emeli ki, vagyis a fókuszban a létesítés módja áll ('kaptam, nem pedig loptam' vagy 'rajzoltam, nem pedig festettem'). A létesítés módja felel meg a kötelező határozónak, ez utal az utóállapotra ('a kapott gyűrű'-re vagy 'a rajzolt tájkép'-re).

Míg SZABOLCSI két különálló ige alkalmi összeolvadását feltételezte, én a komplex jelentésű létesítőfolyamat két jelentésösszetevőjének alkalmi szétválásáról beszélek. Ez a szétválás nem minden fókuszos mondatban, hanem csak az ige-fókuszos mondatokban figyelhető meg; ez az a speciális eset, amikor a utóállapotra való utalás gyanánt a létesítés módját használjuk, amelyet viszont az ige fejez ki.

Megjegyzem, hogy azoknál az igéknél, melyeknek „a tevékenység módja” jelentésösszetevőjük alternatíva hiányában nem informatív, az ige-fókusz várhatóan nem (vagy csak kivételes kontextusokban) szerencsés:

- (54) a) #A házunk **ÉPÜLT**.
 b) #A gyerekek **SZÜLETETT**.

Kivételes esetre példa a katolikus Hiszekegyben szereplő mondat: [*Jézus*] **SZÜLETETT**, *de nem teremtmény*... Isteni személyről lévén szó az emberi életút bejárása nem szükségszerű, így a *születik* szembeállítható más lehetőségekkel, vagyis fókuszálható.

Azokban az esetekben, melyekben az ige „a tevékenység módja” jelentésösszetevője a témára nem teljesül, értelmetlen (vagy meghökkentő) állításokat eredményez az ige-fókusz:

- (55) a) #Az agyvérzést **KAPTAM**.
 b) #A rántott csirkét **FŐZTEM**.
 c) #A számítógépes programot **ÍRTAM**.

E) Fókuszban a téma. – Az utolsó eset, amelyről még számot kell adnom a (16)-os példákat megjavító jelenségek közül, a fókuszált téma esete.

- (56) a) #A **HÁZ** épült (*nem A FÉSZER*).
 b) *A **MARIÉK GYEREKE** született (*nem A JÁNOSÉKÉ*).

Az (56a)- és (56b)-beli példák közötti szokásos grammatikalitási kontraszt mutatja, hogy a téma fókuszálása nem változtatja meg a mondatok megítélését. Ebben az esetben tehát nem a befejezett olvasat megteremtéséről van szó, mint a kötelező határozós esetekben, hanem csupán arról, amit a kötelező határozó nélküli neutrális mondatoknál (16) is tapasztaltunk, hogy a duratív (56a) jelű mondat lehet folyamatos aspektusú, legfeljebb a referenciaidő megadását hiányoljuk, a nem-duratív (56b) viszont nem lehet.

Az (56b)-vel ellentétben az *A GYŰRŰT kaptam* mondat nem tűnik agrammatikusnak, pedig a *születik* és a *kap* egyaránt nem-duratívak, vagyis kizárják a folyamatos aspektusú értelmezést. Vajon mi okozhatja a különbséget? Az (53a) és (54b) példák azt mutatták, hogy míg a *kap* létesítőigéből fókuszálással könnyen kiemelhető „a tevékenység módja” jelentéskomponens, addig a *születik*-ből csak speciális kontextusban, mivel nemigen kontrasztálható más módokkal. Ez a szempont pragmatikai, csupán kiegészítésként hívtam fel rá a figyelmet az előző pontban.

Képzeljük el, milyen szituációban hangozhat el az *A GYŰRŰT kaptam* mondat. Néhány saját ékszerem tekintetében mutatok rá a gyűrűre: az az, amit kaptam, míg a többit vettem, loptam vagy találtam. Vagyis nemcsak a *gyűrű* áll kontrasztban alternatíváinak halmazával, hanem a *kap* ige is, tehát a mondatban kettős fókusz van. Ezt mutatja az alábbi felírás:

A GYŰRŰT (és nem a fülbevalót vagy a brost) KAPTAM (és nem loptam).

Ha azt akarnánk kifejezni, hogy egy bizonyos ékszerhalmazból csak a gyűrű került az én tulajdonomba, és a hozzájutás módját nem hangsúlyoznánk, akkor *A GYŰRŰT kaptam meg* lenne a helyes mondat, az eredeti mondat megítélése valójában:

(56) c) **A GYŰRŰT kaptam.*

Az (57) alatti példa még egy kísérlet arra, hogy megmentjük az (56c)-beli, ige-fókusz nélküli mondatot az agrammatikalitástól:

(57) – *Mit kaptál a születésnapodra / Pétertől?*
– *EZT A GYŰRŰT kaptam.*

Ekkor azonban a válaszmondatban a *születésnapomra/Pétertől* ellipszis áldozata. Valójában az (57)-es válaszban a *valamilyen alkalomra / valakitől kap* összetett predikátum szerepel.

7. Megjegyzések. – A) Nem kompozicionális jelentésű összetett predikátumok létesítőigékből. – A hosszú cím csupán egy magától érthetődő tényre kívánja felhívni a figyelmet. A dolgozat a kötelező-határozó-jelenség alatt azt érti, hogy a létesítőigék mellett nem csupán a megszokott rezultatív és terminatív komponensek utalhatnak a végállapotra, hanem a határozók sokkal szélesebb köre is utalhat az esemény utóállapotára. Olykor mégis úgy tűnik,

mintha a kötelező határozók valójában csupán elnyelnék a megszokott, ott rejtőzködő rezultatív elemet. Például:

- (58) a) *A ház BUDÁN épült.* – ahelyett, hogy:
 b) *A ház BUDÁN épült meg.*

Ezt az elképzelést erősíthetik az alábbi (59b, 60b) példák is, melyek szerint nem lehet minden igekötőt törölni.

- (59) a) *A hőmérőt A PILISBEN találtam (meg).* – de:
 b) *A hőmérőt A PILISBEN találtam fel.*
 (60) a) *Az énekkar A BÁNYA DOLBOZÓIBÓL alakult (meg).* – de:
 b) *A Föld EGY SZUPERNOVA ANYAGÁBÓL alakult ki.*

Ha azonban alaposabban szemügyre vesszük az (59a, 60a) példákat, akkor látjuk, hogy még a gyanús esetekben sem egyezik meg teljesen az igekötős és az igekötő nélküli alakot tartalmazó mondatok jelentése, tehát nem egy fonológiai jelenség tünteti el az igekötőt. A (61a, b) példákban világosan tetten érhető például a *talál* és a *megtalál* közti különbség. A *megtalál* előfeltételez szándékos keresést, míg a *talál* nem. A *PILISBEN talál* összetett predikátum is véletlen, keresés nélküli eseményt ír le, szemben a (61b) mondattal.

- (61) a) *A hőmérőt A PILISBEN találtam.*
 b) *A hőmérőt A PILISBEN találtam meg.*

B) *Kötelező?* – Kötelező határozóként, mint láttuk, megjelenhetnek olyan határozók, melyeket szabad bővítményeknek tekintünk, vagyis nem tartjuk őket számon az adott ige vonzataként. A kötelező határozók egy mondaton belüli változatossága is a szabad bővítményi státusz melletti érv, míg kötelező voltuk ellenérv. A vonzat – szabad határozó megkülönböztetés kapcsán meg kell említenünk CAROL TENNY felvetését. Ő a megkülönböztetés egyik alapvető szempontjának javasolja annak figyelembevételét, hogy az adott bővítmény részt vesz-e az eseményszerkezet kialakításában. Ebből a szempontból a kötelező határozókat igenis vonzatoknak kell tekintenünk, hiszen pontosan azt állapítottuk meg róluk, hogy összetett események utóállapotára utaló elemek. A létesítőigék rendelkeznek azzal a különleges tulajdonsággal, hogy összetett eseményt nem csupán rezultatív vagy terminatív vonzatokkal, hanem a létesített objektum bármely tulajdonságára utaló elemmel kiegészülve is létre tudnak hozni.

A hivatkozott irodalom

- CARLSON, GREGORY N. – PALLETIER, FRANCIS GEFFRY szerk. 1995. *The Generic Book*. University of Chicago Press, Chicago.
 COLE, PETER – MORGAN, JERRY L. 1975. *Syntax and Semantics volume III: Speech Acts*. New York Academic Press, New York.

- CSIRMAZ ANIKÓ 2006. Particles and a two component theory of aspect. In: É. KISS szerk. 2006: 107–28.
- É. KISS KATALIN 2004a. Identificational focus and information focus revisited. The eighth symposium of logic and language. Debrecen.
- É. KISS KATALIN 2004b. Egy igekötőelmélet vázlatja. *Magyar Nyelv* 2004: 15–42.
- É. KISS KATALIN szerk. 2006. Event structure and the left periphery of Hungarian. Springer, Dordrecht.
- GOLDBERG, ADELE E. – ACKERMAN, FARRELL. 2001. The Pragmatics of Obligatory Adjuncts. *Language* 77: 798–814.
- GRICE, H. PAUL 1975. Logic and Conversation. In: COLE–MORGAN szerk. 1975: 41–58.
- GRIMSHAW, JANE – VIKNER, STEN 1993. Obligatory adjuncts. In: REULAND–ABRAHAM szerk. 1993: 143–55.
- JESPERSEN, OTTO 1931. *A Modern English Grammar on Historical Principles IV*. Allen and Unwin, London.
- KIEFER FERENC szerk. 1992. *Strukturális magyar nyelvtan, I. Mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- KOMLÓSY ANDRÁS 1992. Régensek és vonzatok. In: KIEFER szerk. 1992: 299–527.
- KRATZER, ANGELIKA 1995. Stage-level and individual-level predicates. In: CARLSON–PALLETIER szerk. 1995: 125–75.
- PIÑÓN, CHRISTOPHER 2006. Definiteness effect verbs. In: É. KISS szerk. 2006: 75–90.
- REULAND, ERIC – ABRAHAM, WERNER szerk. 1993. *Knowledge of Language 2*. Kluwer, Dordrecht.
- SMITH, CARLOTA 1991. *The Parameter of Aspect*. Kluwer, Dordrecht.
- SZABOLCSI ANNA 1992. *A birtokos szerkezet és az egzisztenciális mondat*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TENNY, CAROL 1994. *Aspectual roles and the syntax-semantics interface*. Kluwer, Dordrecht.
- VENDLER, ZENO 1957. Verbs and Times. *Philosophical Review* 56: 143–60.
- WACHA BALÁZS 1978. *Az igés-szerkezeti aspektus kategóriája a magyar nyelvben*. Bölcsészdoktori értekezés, ELTE BTK.

PEREDY MÁRTA

The aspectual role of obligatory adjuncts

In this paper I investigate the role of expressions traditionally called obligatory adjuncts, i.e. constituents that seem to be adjuncts (vs. arguments), but cannot be omitted from the sentence. The main question I address is whether they are really obligatory, in other words, why certain sentences are ungrammatical in the absence of these constituents. On the basis of English examples, GOLDBERG and ACKERMAN claim that the sentences without obligatory adjuncts are infelicitous. According to GOLDBERG and ACKERMAN, in the absence of obligatory adjuncts, the focal requirement, as a pragmatic constraint, is violated. In the present paper I show that the Hungarian data take their origin on a more basic level (i.e., the syntax–semantics interface). On the one hand, I suggest that obligatory adjuncts play a role in forming the aspectual structure of the sentence; on the other hand, I emphasize the ability of arguments (having a theta-role other than theme) to have the same function (i.e., „obligatory adjuncts” are not always adjuncts). By this argumentation, I refute not only the pragmatic explanation but also the old concept of preverbs saying that these particles are the unique as-

pectual operators in Hungarian. I conclude that the reason for these constituents to be obligatory is not their contribution to the meaning of the verb, but their contribution to its aspect. This phenomenon is restricted to sentences involving verbs of creation with definite theme arguments; in this case, the perfective reading is impossible. When obligatory adjuncts are present, however, they form complex predicates with the verb and make the perfective reading possible despite the fact that they are neither resultative nor terminative adjuncts.

MÁRTA PEREDY